

Známkování a slovní hodnocení

Přednosti a omezení

Školní známka, nejčastější forma hodnocení na našich školách, je v poslední době zatracována, ale i chválena. Ukazuje se, že důsledky hodnocení nejsou tak jednoduché, aby je vyřešilo pouhé škrtnutí známek z práce učitelů. Zásah musí být mnohem hlubší a zásadnější, a to do celého pojetí vzdělávání, v němž se určitá forma hodnocení uplatňuje. Netýká se změny jedné hodnotící formy, ale podstatné proměny způsobu pedagogické práce a její metodické kvality.

Známka

Známka a funkce informační

Školní známka vyjadřuje vzdálenost žákova výkonu od vynikajícího nebo málo přijatelného pólu hodnot v určitém časovém okamžiku nebo období. Je jednoduchým prostředkem komunikace. Kromě bodů nebo procent není k dispozici jiný, stejně jednoduchý a stejně informativní prostředek.

Známka sama o sobě jako jedna z forem hodnocení nerozhoduje o kvalitě hodnocení ani o svém konečném působení na žáka. Známkování není metoda, ale způsob hodnocení a záleží na učiteli, jak jej použije. Známka je pro rodiče signál, zda učení ve škole probíhá podle očekávání. Je důležité, aby byla co nejvíce informativní a k tomu sama známka nestačí, neboť má velmi nízkou informační hodnotu. To omezuje její funkce na pouhé numerické konstatování, jaké úrovně znalostí z prověřovaného učiva žák dosáhl.

Vztahové normy při známkování

Známkování probíhá na základě sociální vztahové normy, kdy je jedinec porovnáván s ostatními spolužáky. Známka tak určuje postavení žáka ve třídě, kdy je nucen přijmout roli úspěšného, průměrného, nebo neúspěšného žáka. Na základě známek zařazují chybně někteří učitelé žáky do relativně stálých skupin (např. jedničkaři, čtyřkaři apod.), ze kterých se děti jen těžko a s velkými obtížemi dostávají.

Výhodou známky přitom je, že umožňuje snadné srovnávání hodnocení mezi sebou. Ve skutečnosti se ale u známek za stejnými číslicemi může skrývat mnoho nesrovnatelných významů. Často dosahují stejných známek různí žáci za vynaložení naprosto odlišného úsilí. Pak známky vychovávají žáky k tomu, že známky nesouvisí s vynaloženým úsilím a je možné být úspěšný bez snahy a námahy. Známka a funkce selekční

Školní známky mají svou funkcí zdánlivě schopnost předpovídat nebo předznamenávat budoucí společenskou úspěšnost dítěte. Pokud má dítě pěkné vysvědčení, má před sebou i nadějnou budoucnost. Tato funkce prognózy školních známek se naštěstí potvrzuje jen v určité části případů. Vynikající školní kvalifikace není spolehlivým prostředkem k praktickému úspěchu člověka v životě, stejně jako relativní školní neúspěch rozhodně není spolehlivým znakem budoucí společenské nehodnotnosti žáka.

Známka a funkce diagnostická

Známka nemůže posuzovat myšlení, samostatnost, kreativitu, schopnost spolupráce, neukazuje příčinu žákových problémů, nevysvětluje jejich vznik a neukazuje nápravu. Proto ve funkci diagnostické selhává. Neposkytuje žádné informace o tzv. sociální kvalifikaci žáka, tj. o jeho schopnostech kooperovat v pracovním kolektivu, o jeho pílí, tvořivosti, vytrvalosti v učení apod.

Pokud si učitel vede pečlivé záznamy o známkách a zapisuje si, za jaké konkrétní úkoly je jednotliví žáci získali, může přibližně zjistit, ve které části učiva nastaly potíže. Ale pro žáka a jeho rodiče je samotná známka v tomto směru nedostačující.

Známka a funkce motivační

Motivační funkce známek je velice nízká. Znamka je často pouhým donucovacím prostředkem k učení nebo nástrojem k udržení disciplíny. Znamkování klade důraz na vnější motivaci. V tomto smyslu představuje známka negativní motivaci, která vytváří nezdravou atmosféru ve školním prostředí.

Požadavky učitelů uplatňované prostřednictvím známek vedou žáky k co nejsnadnější a nejpovrchnější cestě za dobrou známkou. Žáci často neberou ohled na prostředky

(opisování, učení se z paměti toho, co nepochopili). V důsledku toho vedou známky i k rychlému zapomínání povrchně naučeného bez snahy pochopit souvislosti. Předmět hodnocení

Znamka je numerické označení nějakého výkonu. Většinou hodnotí lehce kontrolovatelné oblasti. Mezi ně patří obsah paměti. Proto je s oblibou zkoušena násobilka, definice, slovíčka apod. Učitelé kontrolují i některé logické procesy, obsažené například při řešení slovních úloh v matematice.

Zpravidla se tedy známkou hodnotí konkrétní znalosti žáků. Složitější je hodnocení „neměřitelných“ schopností, jako je kreativita, fantazie nebo myšlenkové operace, které stojí často na okraji zájmu známkování.

Pojetí chyby

Chyba je v učení považována za nežádoucí jev, za projev nevěděni. Při hodnocení se učitel soustředí na vyhledávání chyb a podle jejich počtu zhorší výslednou známku. Stanislav Červenka charakterizuje klasický okamžik, kdy je žák zkoušený, jako situaci učitelova klidného čekání na žákovu chybu. Když se chyba objeví, oživí učitele, který začne konečně s žákem nějakým způsobem komunikovat. Učitel i žák pracují v průběhu vyučování společně. V určitém okamžiku se učitel jako by ze spolupráce vyděljuje, staví se nad žáka a hodnotí ho, především mu dává známku. Hodnotící akt učitele uzavírá určité úseky společné práce učitele a žáka. Hodnocením se ale učitel nezabývá jistě odpovědností za výsledky žáka. Jsou také, kromě vlivu mnoha dalších faktorů, výsledkem učitelovy práce. Učitel žákovi v podstatě neukazuje, co jej naučil, ale to, že jej něco nenaučil.

Slovní hodnocení

Když jsou do plánu školy zařazeny aktivity směřující k rozvoji individuálních vlastností a schopností žáků, zaměřené na samostatné řešení problémů, na rozvoj jejich individuálních postojů, začínají potíže s klasifikací. Výsledky práce žáků není možné zařadit do omezeného počtu klasifikačních stupňů.

Protiváhou hodnocení prostřednictvím známek, označovaného jako klasifikace, se stalo slovní hodnocení. Zatímco číselná forma je díky přehlednosti vhodná při sumativním hodnocení, slovní hodnocení je vhodné při hodnocení formativním.

Má oproti známkování výhodu při shrnutí hodnotících poznatků za delší časové období. Musí obsahovat popis kontextu (souvislosti, které mohly žákův výkon ovlivnit), vymezení kritéria, stanovení míry jeho dosažení a vysvětlení důvodů hodnocení.

Slovní hodnocení a funkce informační

Informativnost slovního hodnocení je závislá na tom, zda se z něho žák dozví kritérium hodnocení a míru své úspěšnosti v rámci kritéria. Neinformativní slovní hodnocení je pro žáka málo přínosné. Může být i méně informativní než klasifikace. Oproti známce má výhodu dialogické formy. Poskytuje možnosti citlivě sdělit žákovi i rodičům míru školních úspěchů, dodat informaci o okolnostech žákova chování a poskytnout vysvětlení jeho předpokládaných příčin i náhled do budoucna a pokyny, jak situaci řešit.

Aby bylo dobře srozumitelné a srovnatelné, měl by učitel používat stále stejná kritéria. Od učitele vyžaduje promyšlenou a obsažnou formulaci, od žáků a rodičů dobrou interpretaci. Uplatňuje se tam, kde zná učitel dobře své žáky, kde není počet žáků příliš vysoký, kde učitele neodrazuje jeho pracnost. Slovní hodnocení nutí hlouběji a častěji přemýšlet o žácích, jejich vlastnostech, schopnostech, přednostech a nedostatcích. Vede učitele k lepšímu poznání dětí.

Vztahové normy při slovním hodnocení

Slovní hodnocení je založeno na individuální vztahové normě. Tedy způsobu, kdy je žák seznamován se svými pokroky, které učinil za určitou dobu. Učitel má jedinečnou možnost hodnotit každé dílčí zlepšení. Žák je srovnáván sám se sebou, a proto je možné posoudit, zda se jeho aktuální výkony zlepšily či zhoršily v porovnání s minulými výkony.

Tímto způsobem může žák i učitel najít kritické body, které mohou žákův výkon snižovat a zahájit úspěšnou cestu k nápravě. Slovní hodnocení a funkce diagnostická

Funkce diagnostická je pro slovní hodnocení typická. Díky vyšší výpovědní hodnotě této formy hodnocení se najde místo i pro vyjádření problémů, které negativně působí na žákův výkon. Učitel uvažuje o vhodných zásazích a žák získá informace, kde a proč se daný problém vyskytuje. Plnění diagnostické funkce hodnocení v tomto rozsahu je významným zlomem a zároveň hodnotným přínosem vyučovacího procesu.

Slovní hodnocení a funkce motivační

Slovní hodnocení může, na rozdíl od tradičního známkování, vždy obsahovat alespoň částečně pozitivní motivaci. Aby motivovalo žáka k další činnosti, má být pozitivně laděné a má vyzdvihovat to, co se žákovi podařilo. Protože se na žáka obrací jako na partnera, vypovídá o partnerském, dialogickém pojetí výuky a přispívá tak k jejímu dobrému sociálnímu klimatu.

Slovní hodnocení navíc také zahrnuje postoje žáků, úsilí a snahu. Proto nejvíce prospívá problémovým a úzkostným žákům, kteří mají vzhledem ke svým schopnostem reálnou perspektivu úspěchu a nejsou nadále vystavováni ohrožení ze získání špatné známky. Předmět hodnocení

Slovní hodnocení nese nejen informace jen o dosažených výsledcích žáka, o jeho znalostech, ale především o kompetencích dítěte, postojích a dovednostech vyššího řádu (dovednost kooperovat, utřídit informace atd.). Sleduje úroveň myšlení. Kromě toho ukazuje problémy žáka, které se vyskytly na jeho cestě za poznáním, a radí, jak se s nimi vyrovnat.

Pojetí chyby

Chyba je chápána jako fakt, se kterým je nutné počítat a lze ji příznivě využít. Je to přirozený jev, který je průvodním znakem poznávání. Je-li chyba včas zjištěna, analyzována, správně interpretována a poté opravena, stane se východiskem k důkladnějšímu pochopení učiva. Žák by měl na svou chybu přijít sám a tím si správně upevnit metodu učení.

Věcný a klidný postoj k chybám je důležitým předpokladem efektivní práce i celkového emočního klimatu.

Podoby slovního hodnocení

Pololetní a výroční slovní hodnocení je psané formou vysvědčení buď jako dopis žákovi, dopis rodičům nebo jako neosobní popis žákovy práce, jeho možností, schopností a cest k jejich rozvoji. Ke slovnímu hodnocení existuje velká variabilita přístupů škol i jednotlivých učitelů z hlediska předmětu hodnocení, formy i časové frekvence.

Někteří učitelé se rozhodují pro kombinaci průběžného slovního hodnocení a závěrečné klasifikace. Výhoda průběžného slovního hodnocení je přímé nestresování žáka v momentálním neúspěchu. Dává žákovi čas

na učení. Znamka je pak konečným výsledkem, není spočítaným průměrem, který nedává naději na úspěch při dílčím selhání.

Zuzana Jarošová
ZŠ Masarykova, Kolín

O problematice hodnocení se můžeme poučit v následujících zdrojích:

Červenka, S.: Proč mám výhrady ke známám. In: Slovní hodnocení. Kroměříž, IUVENTA 1994.

Červenka, S.: Učit se. Učit se? Učit se! Praha, Agentura STROM 1993.

Houška, T.: Škola pro třetí tisíciletí. Praha, Tomáš Houška 1995.

Novák, J. A.: Dítě ve škole: školní hodnocení. Praha, EM - Effect 1990.

Čáp, J.: Psychologie výchovy a vyučování. Praha, SPN 1993.

Číhalová, E., Mayer, I.: Klasifikace a slovní hodnocení. Praha, Agentura STROM 1997.

Slavík, J.: Hodnocení v současné škole. Praha, Portál 1999.

Spilková, V.: Standardy na 1. stupni ZŠ očima PAU. Praha, STROM 1994.